

KIBIRKŠTYS NUO AŠMENŲ

A. Mikuta rado taiklų knygos pavadinimą – *Ašmenys*. Gyvenimo riziką, maištą prieš miesčionišką ramybę jis deklaruoja nuo pirmojo eilėraščių rinkinio. Tiesa, „stipresnių jausmų“ poetas iš pradžių ieškojo išskirtinėse situacijose, romantiškose profesijose. Lygioje ir nuobodžioje kasdienybėje jis ilgėjosi grūdinančių sunkumų. Užtat *Ašmenys* kartais atrodydavo butaforiški. Laimei, nukritus laikraštinės romantikos lukštui, paaiškėjo, kad „gyvenimo druskos“ nebūtina ieškoti kažkur Užuralėje, kad skaudžiai ir anaipol ne romantiškai žeidžia ir „paprastų dienų būtis“. Dabar „ėjimas per ašmenis“ A. Mikutai – nebe poetinė puošmena, o neišvengiamas pasirinkimas:

*aš taip baisiai gyvenu,
lyg per ašmenis einu...*

Aptakių formų A. Mikuta nepripažįsta ir poetikoje. Nuo pat pradžių jis simpatizavo „daiktiškajai“, „miestiškajai“ lyrikos kryptims, kurių tuomet skelbė A. Baltakis. Pirmuosiuose A. Mikutos rinkiniuose vyravo dekoratyvinis urbanizmas. Poetas mėgavosi technikos įvaizdžiais, miesto detalėmis kaip būdingais „amžiaus tempo“ ženklais. Vėliau maištas prieš „grimuotų dainių“ poeziją, ypač tradicines grožybes, pridengusias pasaulio ašaras ir skausmą, virto ryžtu nuplėsti „nuo sudievinto pasaulio dažus ir paslaptis“.

Prieškarinėje lietuvių lyrikoje įvairiausios „margo svieto“ detalės sudarė darnią visumą. Verždamasis į aukštybes arba ieškodamas gamtoje simbolinės prasmės, žmogus sudvasindavo išorinį pasaulį. Pastangas grąžinti vientiso pasaulio pajautimą ir dabar palaiko buvusių poetinių mokyklų atgarsiai arba tautosakos lytys. Tačiau, susvyravus pasaulėžiūros pamatams, o atominiame amžiuje išnykus ir gamtos nemarumo iliuzijai, tradicinės išeitys nebepakankamos. Žmogaus egzistenciją reikia iš naujo įprasminti. Iš vyresniosios kartos poetų situacijos dramatiškumą lakoniškai apibūdino V. Mykolaitis-Putinas: „Su Dievu – prietaringa, / Be Dievo – tuščia ir nyku.“

A. Mikutai tuščia dangaus erdvė – akivaizdi realybė. Iš jos jis nieko nesitiki. Dievo vietą užima burzgiantis žmogaus rankų padaras:

*Nei raganos, nei pranašo
sužvarbusiam danguj.
Tik įtemptas laukimas
ir burzgianti būtis.*

*O angele, sakyki,
kas sparnelius tau pamušė,
kad tu skraidai malūnsparniais,
palaimindamas mus?*

Ištuštėjus dangui, suyra senieji buities pamatai, jaukus, įprastas pasaulis. Žmogui svetimo pasaulio sampratą atitinka geležinio miesto įvaizdis, išplėtotas poemoje „Pirmasis rekviem“:

*ant slenksčio būčiau puolus,
ant gelžkelio būč puolus,
lenciūgais prirakinus
tave prie pamatų,*

*kad tik neišvažiuotum
į tą gelžinį miestą,
neduokdie, nepakliūtum
tam smakui tarp dantų...*

Sulaikyti griūvančių pamatų motina nebeįstengia. Jos raudoje jaukiam namų slenksčiui grasina metalinis gelžkelis. Metalas, geležis (vaizdinė ašmenų paralelė) poemoje dvelkia mirties šalčiu: „aš dabar bijau vaidų, / pykčio iškreiptų veidų, / geležies ir atminties“, „gal kiekvienas, ką glaudžiau, / laikė peilį tarp dantų“, „dalelę mano kūno / išpjovė geležiais... / parsivežiau po metų / tave dėžėj geležinėj, / ir ašaros žvangėjo / smarkiau užu varpus“. Inertišką, svetimą pasaulį geležis simbolizuoja ir kitose poemose: „Prakeikta geležis ir akmenys, / šunų ir žmonių kvapas, / prakeikta šiaurė“ („Baltoji naktis“), „negyvo daikto blizgesiu“, „Ir, sustiprintų megafonais, / įsakymo sakinių“ („Gelmių žuvys“). Cituotuose poemos „Baltoji naktis“ posmuose angelus taip pat pakeitė burzgiantis metalas, o žvaigždės čia – „lyg vinių galvutės guminiam viešpaties puspady“ (poemoje „Pirmasis rekviem“ – „saulė kaip bomba“). Geležinė „Ašmenų“ visata esmingai skiriasi nuo metalo įvaizdžių pirmuosiuose poeto rinkiniuose: „išmokom, kad ateitis atrastų mus šalia plieno“, „krykščia devyniolika saulėtų metų tarp karščio, kalkių ir geležies“, „tikėti varžtais, tikėti kniedėm“ ir pan.

Pasukęs nuo pasaulio aprašinėjimo į poetinį perkūrimą, A. Mikuta rūpimas jam problemas reiškia savita poetine kalba. Kūrinio įtaigumas priklauso nuo konkretaus bendrųjų poetinių principų motyvavimo. Ugnis, kaip toje „Baladėje apie laužą“, turi netikėtų užgaidų: kartais įsiliepsnoja nuo žolės, smėlio, rausvų kamienų, o kartais ir aukštas eglių laužas pasirodo tik „juoda šlapia krūva“, vien aitrais dūmais terūkstanti. Galima sukrauti krūvą buities paradoksų, daužyti geležį į geležį, bet „rausvos kibirkštys nuo ašmenų“ taip ir nepažirs. Kibirkštys, ugnis – A. Mikutos poetinėje kalboje reiškia gyvybę, judėjimą, priešinimąsi geležies inercijai: „gal dar bėgu, gal šoku, gal slystu, / gal dar žiežirbas saujoj laikau“, „Tad gaudom šviesą, / kaip tik mokam gaudyti, / uždarinėjam ją į lempas ir akis“, „iš gelmių daina ir ugnys“. (Kaip atsvara geležinei visatai – liepsnojanti žemė: „Žemelė mūsų. Gelmėj – rausva agonija. / Balta ledų rimitis – viršūnėj“, „Šiaure, šiaure, apsnigta žarija, / apsnigta žarija, melsva anglele“.) Iš skrydžio į naktį žmonės A. Mikutos poezijoje grįžta „su apanglėjusiais delnais“. Ugnis perkuria pasaulį. Dar ne taip seniai deklaravęs nekintamą daiktų tapatumą („Mums molis rausvas tik kaip molis, / Mums klevas rausvas tik kaip klevas“) A. Mikuta dabar suvokia, kad poezijoje daiktus įprasmina žmogaus jausmai.

Stambesniame kūrinyje išlaikyti poezijos lauko įtampą ne taip lengva. Ryškesnio prasmės centro stinga poemai „Pirmasis rekviem“. Ribinė (ašmenų) situacija – užmuštas niekuo nekaltas žmogus – draugas, mylimas, sūnus – sukelia kelias stiprias įspūdžių bangas, bet buities paradoksų poetiniais įvykiais nepaverčia. Poemos personažų ir paties poeto balsai tik konstatuoja situacijos beprasmybę.

Stiprėjanti emocinė įtampa neblykstelė laukiama liepsna ir poemoje „Baltoji naktis“. Kaip ir ankstesnėje A. Mikutos poemoje „Diena ant stogų“ iš pradžių poetinama buities regimybė: lakūnas –

dangaus vagis, „šiltas kaip vasaros ežeras balsas“, „šnabždančios lūpos ir priemiesčio stogai“. Vėliau išgirstame požeminius „žmonių likimų ir žemės drebėjimų“ dūžius, atsiveria „tamsios ir paslaptingos“ nakties įsčios. Atsiranda paradoksinų situacijų, stilistinių kontrastų. Bet dažnai jie gana vienaprasmiai ir iliustratyvūs: troleibuso vairuotoja ir demobilizuotas kareivis, uždarytas liūtas ir paliktos moterys, kapinių kolekcionierė ir štangistas, sužeistasis ligoninėje.

Vientisiausia ir prasmingiausia poema – „Gelmių žuvys“. Atsisakęs buities tapybos, poetas naudojami bendresne ir tradiciškesne simbolika. Plėtojama žuvų-žmonių paralelė primena žmonijos priešistorę, o poemos pabaigoje virsta košmariška žemės, nublokštos atgal į seniausius gyvybės raidos etapus, vizija. Poetas nelinkęs švelninti civilizacijai gresiančio atominės katastrofos pavojaus. „Rausvos spalvos“ ideologiją, „laikraštinio žmogaus“ paguodą neigia tiesa „be tvarsčių ir be vaistų“. Reikalaujama, kad poezija, užuot raminusi žmogų idiliškėmis grožybėmis, „supurtytų“ jį – „tiek kartų apkurtusį ir sužvėrėjusį, / tiek kartų sunykusį ir sustabėjusį, / tiek kartų apkvaitusį ir sukvailėjusį“. Kodėl žmogus tampa inertiškas, kaip pasipriešinti inercijai, kaip išgelbėti žmogų ir planetą, – klausia poetas.

Žuvų įvaizdis įgyja įvairių niuansų. Bendriausia prasme tai – žmogaus gaivališkos prigimties, gamtiškojo prado simbolis. Natūrali gamta, „paprastų dienų būtis“ priešpriešinama dirbtinėms civilizacijos ataugoms, žuvų nebylumas – žongliravimui žodžiu, gerklės galiai. Žodį nuvertina ir valdininko įsakymai, ir buities melodramos („Ji padės tau maldauti ir verkti, / Įsakyti taip pat padės“). Pašiepiamas ir tariamas sudėtingumas, vidinio monologo herojus primenantis mėgavimasis savimi („nors garsas žus ir gausmas / Užtrokš po anglimi, / Aš, būdama beausė, / Tikėsiu savimi. [...] Nors žemės gelmės pūsis / Ir sprogs kaip sviedinys, / Aš, perplyšus per pusę, / Tikėsiu savimi“). Inercijos, griovimo pavojų poetas mato ir „paprastų dienų būtyje“. „Paprastas gyvenimas“ lengvai pasiduoda „serijinės gamybos“ šlampams, baimė išsiskirti iš minios neša į beprasmišką žūtį. Poemos autorius polemizuoja su kasdienybės bukumu („Norite prasmės. Po blizgančiom spalvom / Gurgiančiuos pilvuos surasit prasmę“) taip pat aistringai, kaip ir su propagandos mistifikacijomis. Tiesa, polemika vietomis gerokai retoriška: „Aš pats į amžiaus treką įsibroviau, / Ir man nuo to sukimosi gardu“, „O pasitenkinimas – priešas/ Visiems, kam šventas judesys“. Gerai, kad šitokią retoriką atsveria ironija:

Aš daug ką suprantu. Aš smegeningas.

Ir kas po katastrofos lazdele žarstys

Tuos mano palaikus skaitlingus.

Ras krūvą smegenų. Aš ne žuvis.

Prasmingos poemoje gelmių įvaizdžio opozicijos. Pavadinęs gelmes antidangumi, poetas primena tradicinę lietuvių lyrikoje „viršūnių ir gelmių“ priešpriešą. Ištuštėjusio dangaus žvilgsnis čia nebesiekia. Dangų gelmių žuvims atstoja žemė: „kad pakils aukštyn – į rojų...“. Žinoma, tai paradoksalus rojus, ir jo stebuklai mažai panašūs į dieviškojo sodo stebuklus: „viršūnėj mažas dideliu pavirsta“, „Tarškėdamas kaip jomarko vežimas, / Paviršij taip ir lieka begulys“. Atsispyrusios vandens ir kūnų spaudimui, utopistės žuvys rojaus švelnumo nebeatlaiko.

A. Mikutos baladėse ir giesmėse buities ašmenys ne tokie nuogi. Čia stengiamasi išsaugoti tikėjimą „viltimi ir pasauliu“. Gelžinis miestas lieka nuošaly, iš jo pabėgama nelyginant „iš garvežio į pievas“ („Baladė apie tuščią garvežį“). Tiesa, ir tada neįmanoma užmiršti, kad kažkur „per svieta lekia tuščias juodas garvežys“, dabar gal dar grėsmingesnis. Stirnų, prabėgusių pro baltą vyšnyną, šuolis leidžia pajusti nenutrūkusį ryšį su gamtos gaivalais („Giesmė apie stirnas“). Tylia, rūsčia šviesa nušvinta amžinoji žmogaus dvikova su atžaria gamta („Giesmė apie šiaurę“).

Ašmenys – viena įdomesniųjų pastarojo meto poezijos knygų. Knyga rodo ne tik paties poeto brandimą, bet ir „daiktiškosios“ lyrikos suartėjimą su kitomis lyrikos kryptimis.

1970

Kęstutis Nastopka, *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 211–216.